

Др.Милан Мицић

Покрајински секретаријат за културу и јавно информисање- Нови Сад

milan.micic@vojvodina.gov.rs

ДОБРОВОЉЦИ У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ- ИЗМЕЂУ ТРИ ИДЕОЛОГИЈЕ И ИСТОРИЈСКЕ СТВАРНОСТИ

Апстракт:Добровољство у српској војсци у Првом светском рату било је масовна појава. Добровољци су највећим делом били Срби аустроугарски држављани који су својим чином излагали не само себе већ и своје породице репресији аустроугарских власти. Извори добровољаца за српску и црногорску војску у Првом светском рату били су: Срби аустроугарски држављани ратни заробљеници у Русији, Србији и Италији, Срби из Аустроугарске на печалби у САД, Срби пребеглице у Србију и Црну Гору из Срема, Источне Босне, Источне Херцеговине и Црногорског приморја током 1914 године, као и извештај број хрватских и словеначких интелектуалаца југословенске оријентације.

Добровољци у српској војсци током трајања рата нашли су се између три идеологије. Пошто су били аустроугарски држављани верност Хабсбуршком дому и Монархији негирана је била чином њиховог ступања у српску војску и из угла Аустроугарске представљала је „ велеиздају“ која је кажњавана смрћу, интернирањем њихових породица и конфискацијом имовине. Срби из Аустроугарске ступали су у српску војску вођени српском

националном идејом, тј. идејом окупљања свих Срба у један државни оквир. Српска влада Нишком декларацијом децембра 1914. године прокламовала је свој југословенски програм, односно свој ратни циљ уједињења свих Јужних Словена у једну државу. Пред савезничким владама и њиховим јавним мњењем добровољачки покрет српској влади и Југословенском одбору служио је за легитимисање ратног циља Србије односно доказивање жеље Југословена у Монархији за уједињењем са Србијом иако су бројем и суштином у српском добровољачком покрету доминирали Срби из Аустроугарске који су у њега ступали вођени идејом српског уједињења.

Кључне речи: добровољци, Србија, Аустроугарска, југословенство, српска национална идеја, савезници

Почетком Првог светског рата у лето 1914.године и ратним сукобом Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе са Аустроугарском Срби у Хабсбуршкој монархији нашли су се у незавидној ситуацији.Милитаристички и клерикални кругови у Аустроугарској српски народ сматрали су колективно одговорним за чин Сарајевског атентата и објављујући рат Краљевини Србији у лето 1914. године објавили су рат и делу својих поданика српске националности третирајући их као „ политички сумњиве.“У пропагандно- психолошким припремама маса за рат против Србије у лето 1914. године у аустроугарској штампи и српски народ у Аустроугарској, а нарочито у Босни и Херцеговини, обележен је као рушилац постојеће државе и стављен је ван сваког друштвеног реда и правног поретка. Тако је Хабсбуршка монархија у фази свог распада кршила основне принципе свог историјског постојања:њена способност да интегрише и хармонизује различите народе , вере и културе у свој културни и историјски модел утемељена у 18. столећу показала се на почетку 20. века историјски потрошеном .

Репресија над Србима унутар Монархије на почетку рата у лето 1914. године имала је различите облике. Најинтезивнија и најрадикалнија репресија аустроугарске државе над својим српским поданицима дешавала се у Босни и Херцеговини, али је захватила и друге крајеве Аустроугарске у којима су живели Срби.После серије хапшења атентатора и њихових помагача на простору Босне и Херцеговине крајем јула 1914. године када је објављен рат између Аустроугарске и Краљевина Србије и Црне Горе дошло је до масовне репресије над Србима у Аустроугарској.У Босни и Херцеговини војне власти које су преузеле управу хапсиле су све угледније Србе, затварале их, узимале као таоце, а било је појединачних убиства. Са првим ратним сукобима у ратним зонама у Источној Херцеговини и Источној Босни дошло је до појачаног терора над српским становништвом, а јавна стрељања и вешања били су облик застрашивања српског становништва. Поред војних и полицијских власти носиоци терора над Србима у Босни и Херцеговини били су посебно организовани одреди тзв.“ шуцкори“састављени од дела

муслиманског и католичког становништва. После уласка а затим повлачења српске и црногорске војске у деловима Босне и Херцеговине у јесен 1914. године дошло је до избеглиштва српског становништва ка Србији и Црној Гори и бруталне репресије над онима који су остали. Током рата ради коначног обрачуна са српском интелигенцијом у Босни и Херцеговини аустроугарске власти организовале су низ тзв. “ Велеиздајничких процеса“ од којих је највећи био онај бањалучки 1915- 1916 године.

Репресијом војних аустроугарских власти били су погођени и Срби у Јужној Угарској јер су хапшења угледнијих Срба почела већ крајем јула 1914. године посебно у Јужном Банату Ухапшени Срби служили аустроугарским властима као таоци, а терор у Срему нагло је ојачао после уласка и повлачења српске војске септембра 1914. године када је убијено око 300 људи, а око 20.000 људи је привремено расељено. Велики део ухапшених аустроугарских Срба већ од 1914. године био је интерниран у логоре у дубину Аустроугарске од којих је најтежи био онај у Араду.

Забрана деловања српских друштава и организација, српских листова , имена и назива са српским предзнаком, забрана употребе ћирилице у Хрватској 1914.- 1915. године , као и у Босни и Херцеговини, били су атак аустроугарских клерикалних и милитаристичких кругова на српски национални идентитет и представљали део спектра мера предузиманих од старне аустроугарске државе против поданика својих српске националности.

Српска национална идеја, као континурана модерна национална идеја 19. века свој врхунац је досегла у Балканским и Првом светском рату (1912- 1918 год) а њена јасна препознатљивост био је снажан српски добровољачки покрет чија распрострањеност је била показатељ њеног утемељења међу Србима Хабсбуршке монархије. Основно људско ткиво српског добровољачког покрета чинили су тако у „ Великом рату“ Срби из Аустроугарске обликовани јасно у духу српске националне идеје. Став Аустроугарске на почетку ратног сукоба 1914. год. да стави ван сваког правног поретка и друштвеног реда српски народ у својој држави што је у

неким крајевима довело до бруталне репресије над њим (Босна и Херцеговина, Срем) радикализовао је став знатног дела аустроугарских Срба према њој јер победа Аустроугарске над Србијом у „ Великом рату“ значила је стављање српског народа у Монархији у стање историјске подређености са осећањем трагичног и трајног губитка историјског и националног идентитета.

Идеја југословенства уочи Првог светског рата била је идеја кратког и крхког трајања присутна и ограничена на део интелектуалне јавности код Срба, Хрвата и Словенаца у Аустроугарској, као и део интелектуалне јавности у Србији, али је то била идеја без упоришта у масама. Она је у пуном значењу формулисана и обнародована као чињеница историјског тренутка Нишком декларацијом српске владе од 7.децембра 1914. год.којом је идеја југословенског уједињења прокламована као српски ратни циљ, али пре свега као средство политичке субверзије према Аустроугарској што је требало да подстакне дезинтегративе процес међу Јужним Словенима Хабсбуршке монархије , али и да покрене јаз између аустроугарског државе и Јужних Словена који су се за ствар Аустрије 1914. год , па и у потоњим ратним годинама, здушно борили.Без обзира на мотив Нишка декларација била је национално - револуционарни акт јер се залагала за нестајање једне државе са јаким феудалним елементима и афирмисање принципа права народа као модерног историјског принципа.Историјски компромис децембра 1914. год. између Србије и српског народа са једне и Аустроугарске са друге стране није био могућ а међусобни рат могао се завршити само нестанком једне или друге државе. Зато се у основни мотив који је нагнао аустроугарске Србе , а то је жеља за уједињењем са Србијом, јер и њима је у Монархији био објављен рат до уништења, да се одреде за ратовање у „ Великом рату“у српској униформи, уплела у контраверзан и сложен однос идеја југословенског уједињења, страна маси Срба- добровољаца поготово сељака из Босне, Херцеговине, Срема,Баната, Бачке, Барање, Славоније, Лике, Баније, Кордуна, Далмације и Боке Которске. Југословенство прокламовано као део ратне политике српске владе , његова стања, снага, карактер и дух најрељефније су се преламали на историји српског добровољачког покрета

који како су ратне године пролазиле све више од стране српске владе и Југословенског одбора бивао преименован у југословенски добровољачки покрет . Српски добровољачки покрет налазио се сво време „ Великог рата“ у перманентном сукобу и прожимању двојства српства и југословенства, југословенства наметаног као политички пожељна слика која би легитимисала вољу хрватског и словеначког народа да изађе из хабсбуршког државног оквира у уђе у процес уједињења са Србијом и Црном Гором .Зато се путем имена Југословенске дивизије на Солунском фронту 1918. год. српска суштина добровољачког покрета у „ Великом рату“ улила у њену југословенску појавност којом је пред савезницима и пред сопственим историјским бићем онај део хрватских и словеначких политичара пројугословенске оријентације доказивао жељу хрватског и словеначког народа, или њену историјску симулацију, да теже ка југословенској држави.Српска влада именом Југословенске дивизије показивала је да се српска политичка елита 1918. год. прихватила концепт „ великог уједињења“ који би обухватио и Јужне Словена Аустроугарске, као концепт потребе за што већом државом, уз препознавање историјског тренутка великог европског ратног лома у којем се трајно мењало друштво и појединац, нестајала стара царства и цртале се нове европске границе.Југословенско име добровољачког покрета покривало је његову српску суштину и српски број и садржавало је у својој суштини сву врсту промене или више тежњу ка њој која се у њему и око њега дешавала током динамичног ратног врења. Пробој Солунског фронта у јесен 1918. год. у којем је учествовала и Југословенска дивизија био је епилог и завршна фаза српског добровољачког покрета у светском рату.Српски добровољци стигли су тако као ослободиоци у своје крајеве у бившој аустроугарској држави као творци нове југословенске државе чије име , карактер и границе 1914. год. нису ни претпостављали.

Добровољци српске и црногорске војске у „ Великом рату“ 1914- 1918 године, Срби из Аустроугарске, тако су се сво време трајања рата нашли између три државне идеје које су трајале током рата . Идеја верности Хабсбуршком дому и Аустроугарској произилазила је из њихове обавезе као

аустроугарских поданика.Као и сви други поданици Аустроугарске они су били обавезни на „ верно служење цару“, али њихова дужност према царској кући и Аустроугарској слабила је не само ратом Аустроугарске против Краљевина Србије и Црне Горе у којима је живео српски народ, већ и „ратом“ аустроугарских државних органа, посебно војних и полицијских, против дела сопствених поданика српске националности.Обележавањем целокупног српског народа, па и оног који је живео у њеним државним оквирима, као колективног кривца за Видовдански атентат и репресијама које је прима њима чинила аустроугарска држава је у моралном погледу своје поданике српске националности решавала поданичких обавеза према себи. Формално, иако изложени прогонима, аустроугарски Срби имали су војну обавезу према држави у којој су живели а њихово дезертирање ка српским, руским или италијанским трупама а поготово чин пријављивања за добровољце у српској или црногорској војсци за аустроугарску државу био је чин велеиздаје који се кажњавао смрћу, интернацијом њихових породица у логоре и конфискацијом њихове имовине.Део Срба који су се предали руској, италијанској и српској војсци у време ратних операција из страха за своје породице остајао је у заробљеничким логорима,а њихов знатан део пријављивао се у српске добровољце ризикујући животе и егзистенцију својих породица.Аустрофилски расположени ратни заробљеници у заробљеничким логорима у Србији, Русији и Италији опомињали су оне заробљенике који су били спремни да се пријаве у српску војску на последице које ће у том случају сносити они и њихове породице и подсећали на обавезу верности дату царској кући.Аустроугарски агенти у Русији, аустроугарска конзуларна представништва у САД и Јужној Америци , новинари плаћани од стране аустроугарских агената такође су вршили пропаганду против уласка својих поданика у добровољце српске или црногорске војске и указивали им на обавезу заклетве Хабсбуршком дому и трајност Аустроугарске као државе.И српске власти 1914. године Србима аустроугарским држављанима који су се пријавили у добровољце у српску војску давали су на потпис документ којим су они изражавали пристајање на чин добровољства упркос очекиваним

репресалијама од стране аустроугарске државе.У време крвавих борбе у Добруци у јесен 1916. године из немачких авиона бацани су леци на положаје 1.српске добровољачке дивизије у којима су они обавештавани о могућим репресалијама над њиховим породицама од стране аустроугарских власти.Сазнање обичног света,а не само политичке, привредне и интелектуалне елите Срба у Аустроугарској, да држава у којој су до тада живели није више повољан оквир за њих, потврђивана репресијом у условима рата ,терала је обичног српског човека у добровољце српске и црногорске војске а њихов чин легитимисао је жељу српског народа из Аустроугарске за уједињење са Краљевином Србијом.

Међу аустроугарским Србима Србија, нарочито после победничких Балканских ратова (1912- 1913 год.) уживала је изузетно висок углед а њихово јављање у добровољце српске војске и борба за Србију, отаџбину о којој је већина њих слушала а коју до тада нису видели, чинили су од добровољаца српске војске људе опредељене за борбу у корист српске националне идеје , тј.идеје уједињења српског народа у једну државну целину.Српска нација крајем 19. и почетком 20. века била је хомогенизована у погледу националне свести, културно- историјског бића , историјског и митског памћења. Она је сазрела током 19.сталећа а српско национално осећање емотивно је било интезивирано у српским масама ,без обзира на држане оквире у којима су живели, у годинама уочи „ Великог рата“, пре свега у време Анексионе кризе (1908 год.) и Балканских ратова (1912- 1913 год.) чијим резултатима Србија не само да је добила територијално проширење него је ојачала националну самосвест јер је у српској колектној свести „ освета и ослобођење Косова „ као митски темељ била у историјској стварности реализована Балканским ратовима.Балкански ратови представљали су улазак Срба у простор светске историје где се српски народ сада јављао као субјекат,а не више само као објекат светско-историјских процеса.Разбијање једног традиционалног царства попут Османског у Балканским ратовима подигло је у колективном тумачењу света српског покољења друге деценије 20. века самосвест о историјској улози Србије и Срба на простору Балкана и Подунавља. Из тог

појачаног осећања историјске мисије унутар српског народа јавио се велики број Срба аустроугарских држављана добровољаца српске војске. Обичан српски свет из Аустроугарске који се јављао у добровољце српске или црногорске војске улазио је у њу вођен идејом српског националног уједињења јер та идеја у њима већ је била дубоко сазрела.

Зачетак идеје југословенског уједињења који је постојао код дела српске, хрватске и словеначке интелектуалне елите уочи и за време „ Великог рата“ српска влада формулисала је као свој ратни циљ Нишком декларацијом децембра 1914. године. Стање југословенске идеје у масама Срба, Хрвата и Словенаца у Првом светском рату на најрељефнији начин одсликао је добровољачки покрет. Део хрватске и словеначке интелектуалне елите који су су били резервни официри у аустроугарској војсци ступио је по заробљавању у добровољце српске војске у Русији вођен идејом југословенског уједињења. Међутим, масе ратних заробљеника Хрвата и Словенаца у Русији који су социјално припадали сељачком слоју биле су аустрофилски расположене и изражавале су верност Хабсбуршком дому. Њихова присилна мобилизација у 2. српску добровољачку дивизију октобра 1916. године којом се доказивала присутност југословенске идеје у масама Јужних Словена Аустроугарске показала је супротан ефекат од очекиване. Присилно мобилисани добровољци тзв. „ силовољци“ напуштали су јединице, бежали, и били у стању непрекидног врења и повремених побуна . Примењено насиље над њима није доводило до резултата да они буду „ југословенскије „ расположени. Акција српске мисије у САД на прикупљању добровољаца за српску војску 1916- 1918 године на чијем челу је био Србин из Хрватске потпуковник српске војске Милан Прибићевић међу хрватским и словеначким печалбарима није дала резултате јер су они својом знатном већином осећали аустроугарску државу сигурнијим оквиром за себе, а сматрали су да је идеја стварања Југославије „ копрена за Велику Србију.“ Ни пројугословеснки расположени далматински Хрвати на пацифичкој јужноамеричкој обали за време рата ,иако је потпуковник Милан Прибићевић на томе инсистирао, нису дали добровољце за српску војску.

Југословенска идеја у масама Хрвата, Словенаца и Срба за време трајања рата показала се крхком јер су постојеће националне и династичке идеје међу Јужним Словенима Аустроугарске већ биле изражено хомогене и јаке.

Dr Milan Micić

**TORN BETWEEN THREE IDEOLOGIES AND HISTORICAL REALITY:
SERBIAN ARMY VOLUNTEERS IN THE FIRST WORLD WAR**

Summary

During the First World War, volunteering for Serbian army became a mass phenomenon, especially among the Serbs living in Austro-Hungarian Monarchy and holding its citizenship. By joining the Serbian army, these volunteers exposed not only themselves, but their families as well to the oppression of Austro-Hungarian authorities. Serbian and Montenegrin army volunteers were recruited among Serbian prisoners of war in Russia, Serbia and Italy, Austro-Hungarian Serbs who worked in the United States, Serbian defects to Serbia and Montenegro originally from Srem, Eastern Bosnia, Eastern Herzegovina and Boka Kotorska during the 1914, as well as certain number of Yugoslav-oriented Croatian and Slovene intellectuals.

Serbian Army volunteers were torn apart between three different ideologies during the war. As they were Austro-Hungarian citizens who were led by their national sentiment to join the enemy's army, their loyalty to the Habsburg dynasty and Dual Monarchy was annuled by the very act of recruitment; such act was regarded by Austro-Hungary as high treason punishable by death, internation of the volunteer's family and confiscation of his property. In December 1914, Serbian government proclaimed the creation of Yugoslavia i. e. the idea of bringing all the Serbs together within a single state framework as ist war objective. In the eyes of the allied governments and public opinion of their countries, as well as in the eyes of the Yugoslav Committee, presence of the volunteers in Serbian army was supposed to legitimize Serbian war aims; it was also supposed to testify that South-Slavs in Austria-Hungary wished unification with Serbia, despite the fact that overwhelming majority of them were Serbs, who volunteered led by idea of Serbian, rather than Yugoslav unification.